

Spis treści

Jerzy Piekalski

Doktor Grzegorz Borowski – badacz Środy Śląskiej, archeolog

9

Rościław Żerelik

Wstęp

12

Artur Błażejowski, Grzegorz Borowski

Ziemia średzka w pradziejach i wczesnym średniowieczu

16

Środowisko geograficzne

16

Pierwsi ludzie w rejonie Środy Śląskiej

17

Leśni ludzie środkowej epoki kamienia

18

Początki uprawy roli i chowu zwierząt w regionie średzkim

20

W kręgu cywilizacji metalu

23

W okresie dominacji Celtów i Rzymian

28

Słowiańskie początki i piastowskie władanie

32

Archeologia późnego średniowiecza

41

Mateusz Goliński

Środa Śląska w średniowieczu

55

Sieć osadnicza w XIII–XV wieku na terenie obecnej gminy Środa Śląska

55

Zręby osadnictwa • Boom osadniczy • Uzupełnienia w późnośredniowiecznej sieci osadniczej

Początki Środy

71

Na szlaku handlowym • Środa – Nowy Targ • Prawo flamandzkie • Prawo średzkie • Kościół parafialny • Szpital i kościół Najświętszej Marii Panny • Czarna legenda

Zagadki układu przestrzennego miasta lokacyjnego

77

Łan flamandzki • Dwa etapy rozwoju • Ulica targowa • Długość działek • Agromiasto • Najstarsze osiedle • Zasięg osiedla • Późny plan przestrzenny

Rozwój miasta

83

Instytucje miejskie • Zamek • Mury miejskie • Blok zabudowy śródmiejowej • Franciszkanie • Żydzi • Skarby średzkie • Najstarsza zabudowa mieszczkańska

Funkcjonowanie miasta

98

Materiałne przejawy pobożności • XIV-wieczna koniunktura • Cechy • Konflikty ekonomiczne • Kryzys XV-wieczny • Migracje • Przesłanki odbudowy

Wiek złoty – wiek spiżowy. Środa Śląska w czasach habsburskich (1526–1742)

Wielka polityka, mała Środa	112
Niespokojny wiek XVI... • Wojna trzydziestoletnia • Cesarska polityka (1648–1742) • Środa leżąca na Śląsku...	112
Miasteczka Środy życie wewnętrzne	124
Ustrój, czyli między burgrabią, radą a... średzianami • O nowy kształt władz – wiek XVII • Uwagi demograficzne	124
Między katolickim biskupem a protestanckim konsystorzem	134
Reforma Kościoła miejskiego • Protestancka Środa • Rekatalizacja miasta	134
Piwo, płótno, skóry, zboże...	152
Mieszczkańskie zajęcia • Polityka gospodarcza • Geografia gospodarcza • Ku nowym czasom	152
Średzianie wobec kultury i cywilizacji	168
Nieśpieszne przemiany cywilizacyjne • Piękno miasta, uczoność mieszczan • Miejski obyczaj	168

Jacek Dębicki

Pod władaniem Berlina (1742–1914)

Środa Śląska w latach 1742–1813	184
W nowej rzeczywistości • Francuska okupacja • Zabudowa miasta • Zaludnienie Środy Śląskiej • Garnizon średzki • Rozwój gospodarczy Środy Śląskiej • Poczta i komunikacja • Sprawy wyznaniowe • Rozwój szkolnictwa • Środa w opiniach podróżników • Wybitni średzianie	184
Miasto w latach 1813–1850	202
Napoleon w Środzie Śląskiej • Francuskie rabunki • Powojenne zmiany • Wiosna Ludów • Zagadnienia demograficzne i narodowościowe • Zajęcia mieszkańców • Komunikacja kolejowa • Stosunki wyznaniowe • Budownictwo kościelne • Rozwój szkolnictwa • Prasa średzka • Monografia Środy Śląskiej Johanna Heynego • Środa w opiniach podróżnych	202
W przededniu zjednoczenia Niemiec (1850–1871)	216
Demograficzny obraz Środy Śląskiej • Rozwój urbanistyczny i sytuacja gospodarcza miasta • Szkolnictwo i opieka społeczna • Stowarzyszenia publiczne • Powódź w 1854 roku	216
W zjednoczonych Niemczech. Środa Śląska w latach 1871–1914	222
Preferencje polityczne mieszkańców Środy • Zaludnienie Środy Śląskiej w przededniu I wojny światowej • Gospodarka miejska • Rozwój urbanistyczny miasta • Starania o kolej żelazną • Średzkie kościoły • Działalność stowarzyszeń miejskich • Czytelnictwo i monografia miasta Paula Kindlera • Znani średzianie	222

Tomasz Głowiński

Od pierwszej do drugiej wojny światowej (1914–1945)

W latach wielkiej wojny (1914–1918)	236
Wielka mobilizacja • Niedostatki czasu wojny	236
W „niekochanej republice” (1918–1933)	239

Krajobraz polityczny po wojnie • Rozwój terytorialny i ludnościowy miasta • W nowej sytuacji gospodarczej • Wino, piwo, tytoń... • Banki w mieście • Od Średzkiej Kolejki Lokalnej do planów miejskiego portu rzeczno-egz. • Kultura i edukacja • Stowarzyszenia i organizacje społeczne • Protestantyzm, katolicyzm, judaizm

W brunatnej rzeczywistości (1933–1939) 265

Po Machtübernahme • Nowy „kalendary” życia w mieście • Średzkie „Parteitage” • Tradycja a nazistowska rzeczywistość • „Zwyczajny” antysemityzm • NSDAP i organizacje afiliowane w mieście i powiecie • Wizja rozwoju Środy Śląskiej

Na uboczu II wojny światowej (1939–1945) 280

Po wybuchu wojny • Robotnicy cudzoziemscy i jeńcy wojenni • Od antysemityzmu do „ostatecznego rozwiązania”

Evakuacja i zdobycie miasta Neumarkt w 1945 roku 285

Nadciągają Rosjanie • Średzka tragedia jeńców z Dyhrenfurth • Spóźniona ewakuacja • Obrońcy i atakujący – stosunek sił • Walki o powiat i miasto

Jakub Tyszkiewicz

Środa Śląska w powojennej Polsce 298

Neumarkt staje się Środą Śląską (1945–1950) 298

Armia Czerwona w niemieckim mieście • Komuniści zdobywają władzę • Burmistrz i Miejska Rada Narodowa (władze miejskie) • Pożegnanie z „Heimatem”. Wsiedlenie Niemców • Nowi mieszkańcy. Polacy w Środzie Śląskiej • Niebezpieczne miasto • Problemy z handlem i aprowizacją • Przywracanie infrastruktury miejskiej • Odbudowa przemysłu i rolnictwa • Trudne początki polskiej oświaty • Życie kulturalne i sportowe • Opieka zdrowotna • Życie religijne

Stalinizm w Środzie Śląskiej (1950–1956) 325

Stalinizacja życia politycznego • Sytuacja demograficzna • Pod nadzorem UB • Między targowiskiem a państwowym sklepem • Regres w gospodarce komunalnej. Służba zdrowia • Plan sześcioletni i kolektywizacja (przemysł i rolnictwo) • W stalinowskiej szkole • Pod presją ideologii. Życie kulturalne i sportowe • Walka z Kościołem

Od „małej stabilizacji” do „drugiej Polski” (1956–1973) 340

Partia rządzi • Młode miasto • „Małe, trochę senne miasteczko” • Apropozycja, handel i usługi • Problemy z infrastrukturą miejską • W gromadzie i fabryce • Szkolnictwo w obliczu reform • Pod znakiem Dni Środy Śląskiej. Kultura i życie sportowe • Służba zdrowia • Przy dźwięku dzwonów. Życie religijne

Miasto i gmina. Środa Śląska w latach 1973–1990 361

Życie polityczne do i od „Solidarności” • Nadal młodzi. Ludność • Nowe problemy. Bezpieczeństwo • Ku kryzysowi. Apropozycja i handel • Nierozwiązane problemy gospodarki komunalnej • Rolnictwo i przemysł • W systemie szkół zbiorczych • Życie kulturalne • Sport w latach 70. i 80. • Służba zdrowia wobec narastających trudności • Życie religijne

W nowej rzeczywistości. Środa Śląska po 1989 roku 383

Wykaz skrótów 395

Bibliografia 398

Indeks osób 415